

УДК 821.161.2:82-34

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/33.215863>**Катерина РОМАНОВА,***orcid.org/0000-0001-6908-6664**аспірантка кафедри української літератури
філологічного факультету**Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
(Одеса, Україна) romanovakv@ukr.net*

МОТИВ ЧАРІВНОГО ПЕРЕВТІЛЕННЯ (МЕТАМОРФОЗИ) ЗАВДЯКИ СЛОВУ В КАЗКАХ М. ЖУКА

У статті розглядається мотив перевтілення (чи метаморфози) героїв або предметів завдяки слову у казках Михайла Жука, що деякою мірою зумовлено жанровою природою казкових творів: фізична зміна стану героя сприймається реципієнтом як органічний вияв чарівної складової частини казки. Поставлено за мету проаналізувати аспекти та художні особливості мотиву чарівного перевтілення в казках М. Жука «Три глечики», «Дядько та Дідько», «Ох», комунікативні стратегії автора, дидактичний ефект, соціально-психологічне спрямування інтенції висловлювання в казках. Здійснено спробу простежити поетикальні властивості впливу метаморфози на сюжетно-композиційне наповнення тексту. Зазначено, що мотив перевтілення, або метаморфози, у творах письменника можна проаналізувати у двох контекстах: на рівні взаємодії учасників комунікативно-дидактичного процесу, як зміну / трансформацію і збагачення морально-естетичного досвіду реципієнта, на рівні сюжетно-композиційної організації тексту, що пов'язуємо з чарівним мотивом перевтілення героїв казки під впливом слова / риторичного висловлювання. Дійшли висновку, що в розглянутих творах М. Жука мотив метаморфози за допомогою «слова, що діє» сюжетотвірний і покладений в основу композиційної будови. Досліджуваний мотив розглянуто у проаналізованих творах у двох аспектах: на рівні сюжетно-композиційної організації казки: пов'язуємо з появою у творі чарівника (Дідько в казці «Дядько та Дідько», Горциця у «Три глечики» або «Ох» з однойменного твору) та зміною місця розгортання дії (з реального, яке окреслюється простором рідного села Максима, до чарівного умовного світу чарівника Оха в казці «Ох», або під час втечі горциків до лісу в казці «Три глечики»). Топос залишається незмінним лише в казці «Дядько та Дідько», однак магичні метаморфози відбуваються поза домівкою головного героя, що теж свідчить про умовну наявність світу реального та простору чарівних перевтілень. Фізичне перевтілення героїв наявне у двох із заявлених творів (глечики перетворюються на людей унаслідок комунікативного акту умовного чарівника Горциця; у казці «Ох» Максим набуває привабливої зовнішності, стає працьовитим і кмітливим.) У казці «Дядько та Дідько» чарівної метаморфози зазнає не головний герой твору, а його нива, яка, перейшовши у власність наділеного магичними здібностями господаря, «уродила найкраще», тобто зазнала позитивних змін.

Ключові слова: казка, мотив, метаморфоза, комунікативна стратегія, перформативність.

Katerina ROMANOVA,*orcid.org/0000-0001-6908-6664**Graduate Student at the Department of Ukrainian Literature
of the Faculty of Philology**Odesa I. I. Mechnikov National University
(Odesa, Ukraine) romanovakv@ukr.net*

MOTIVE OF THE MAGIC TRANSFORMATIONS BY THE WORD (TRANSFORMATION, METAMORPHOSIS) IN M. ZHUK'S FAIRY TALES

The article considers the motives of transformation by word or metamorphosis in the tales of Mikhail Zhuk, due to the genre nature of fairy tales. The physical transforming of the hero is as an organic manifestation of the temporal component of the story. The aim is to analyze aspects and show the motive of magical transformation in M. Zhuk's fairy tales "Three pitchers", "Uncle and Grandfather", "Okh" and communicative strategies of the author, didactic effect, the social and psychological direction of the fairy tale. An attempt is made to trace the possibility of the output of the metamorphosis element for the framework of the plot-compositional content. The motive of transformation or metamorphosis in the writer's works can be analyzed in two contexts: at the levels of interaction of participants of the communicative-didactic process, as change (transformation) and enrichment of the moral-aesthetic experience of the recipient and at the stages of the plot-compositional organization, with a magical reason of the heroes' reincarnation of the fairy tale, a word or under the influence of rhetorical expression. Thus, it is concluded that in the review of M. Zhuk's stories, the motive of metamorphosis with the help of the "active word" is plot-forming and is the basis of the compositional component. The reason of the reincarnation of the word in these works is considered in two aspects: at the levels of plot-compositional

organization of the fairy tale: about transformation fairytale heroes "Uncle and Grandfather", Pot "Three pitchers" or "Okha" from the same work) and changing the place of action (from the real, which is defined by the space of Maxim's native village, to the conditional world of the magician Okha in the fairy tale "Okh", or during the escape of mustard to the forest). Topos remains unchanged only in the fairy tale "Uncle and Grandfather" except for magical metamorphoses are used outside the home of the protagonist, which should testify to the conditions of the world real and magical transformation. The physical conversion of the characters is present in two of the declared works (jugs are transformed into people under the action of the communicative act of the conditional magician, Maxim becomes available to positive character traits and appearance.) The work "Uncle and Grandfather" does not reflect the protagonist, but it never became the property of the owner, sent by magical if it noted the positive changes.

Key words: *fairy tale, motive, metamorphosis, communicative strategy, performativity.*

Постановка проблеми. Поява інтересу до мотиву перевтілення завдяки слову, або метаморфози, у казках Михайла Жука деякою мірою зумовлена жанровою природою таких творів: фізична зміна стану героя сприймається реципієнтом як органічний вияв чарівної складової частини казки. Такий прийом, на нашу думку, може використовуватись автором літературної казки для побудови асоціативного ряду, образи якого пов'язані з міфами та фольклорними чарівними казками. Можемо припустити, що в основі мотиву перевтілення в казках Михайла Жука – метаморфоза реального стану героя (явища, події тощо). Вона відбувається внаслідок виголошення героєм/антигероєм «слова, що діє».

Аналіз досліджень. Мотиви чарівних казок упродовж останнього століття є предметом дослідження багатьох світових і вітчизняних учених. Більшість сучасних дослідників цікавляться поетикою та мотивом чарівної казки. На зв'язок чарівних казок з обрядовістю та міфологією звернули увагу А. Н. Афанасьєв, Б. В. Томашевський, Д. С. Ліхачов, Є. М. Мелетинський, С. Ю. Неклюдов. Так, Л. Н. Виноградова зазначає, що мотив перевтілення може бути сюжетотвірним, у ньому відображаються народні повір'я про зміну зовнішності або навіть сутності предмета (Виноградова, 2004: 67–70).

Мета статті – розглянути аспекти та прояви мотиву чарівного перевтілення в казках М. І. Жука «Три глечики», «Дядько та Дідько», «Ох». Проаналізувати комунікативні стратегії автора, дидактичний ефект та соціально-психологічне спрямування казок, виявити поетикальні особливості сюжетно-композиційного наповнення тексту внаслідок метаморфози.

Виклад основного матеріалу. Феномен слова, що діє, є основою священних книг монотеїстичних релігій, зокрема і християнства, у яких зазначено, що Бог творить світ саме за допомогою слова: «І сказав Бог: «Да буде світ. І став світ»» (Буття 1:3) (Шельото, 2007: 60–68). У дохристиянські часи ритуальне слово, як-от молитва або закляття, також наділялось силою і мало сакральне значення, оскільки людина не відділяла назви пред-

мета від його сутності. М. Мосс дає визначення молитви і заклинання, зазначає, що вони складаються зі слів, що діють, за допомогою яких планується змінити наявний стан речей. Однак заклинання, на відміну від молитви, не спрямоване до зовнішніх сил і діє саме собою: вимовлене безпосередньо прикріплено до зачарованого предмета.

Такі вірування й обряди відображено в сюжетах давніх міфів, а згодом і казок.

Під час розгляду мотиву перетворення словом у творчості письменника варто наголосити на дидактичному спрямуванні творів і їхній орієнтації на соціально-педагогічний ефект: казка навчає, виховує, застерігає, спонукає до розумової діяльності і виступає чинником, що приводить до змін у свідомості реципієнта. Можемо говорити про метаморфози, що виходять за рамки сюжетно-композиційного наповнення тексту і пов'язані з риторичними комунікативними стратегіями автора, з одного боку, та стратегіями тексту (жанрові інтенції казки), з іншого.

У процесі (акт) прочитання тексту казки реципієнт осмислює та засвоює риторичні тактики комунікації (відношення між суб'єктом і об'єктом висловлювання), настанови автора, заглиблюється у світ твору, є його безпосереднім учасником, що підтверджується думками про референтно-рецептивний дуалізм автора і читача (Полієвський, 1962: 58–74). Динаміка художньої думки, яка зароджується у свідомості автора, матеріалізується в тексті (у висловлюванні) і викликає відповідну внутрішню діяльність читача/слухача.

До того ж, зважаючи на обізнаність читача з рецептивним репертуаром казкових кодів, можемо говорити також і про перформативність дидактичних казок М. І. Жука, адже реципієнт деякою мірою бере участь у створенні світу твору, осмислює та сприймає його. Він набуває досвіду перебування в комунікативній ситуації, трансформації власної свідомості внаслідок чарівного дискурсу (загартованість чарівним світом).

Отже, мотив перевтілення, або метаморфози, у творах письменника можна проаналізувати у двох контекстах: на рівні взаємодії учасників комунікативно-дидактичного процесу, як зміну / трансфор-

мацію і збагачення морально-естетичного досвіду реципієнта, на рівні сюжетно-композиційної організації тексту, що пов'язуємо із чарівним мотивом перевтілення героїв казки завдяки слову.

Потужність слова, наділеного властивостями дії, спостерігаємо в казках Михайла Жука «Дядько та Дідько», «Три глечики», «Ох». Метаморфоза в наведених творах проявляється у двох варіантах. У першому разі перевтілення зовнішнього вигляду та поведінки головних героїв відбувається внаслідок акту іллокутивного мовлення: прокляття або лихого передбачення чарівника. Тобто комунікативний акт виголошення промови лиходієм спричиняє зміну зовнішнього вигляду головного героя. Іншим типом перевтілення стає метаморфоза внаслідок некоректності власного висловлювання героя. Зокрема, вона постає як покарання за необдумані вчинки або порушення заборони, на відміну від фольклорних чарівних казок, у яких висловлювання нерідко допомагає.

Так, у казці «Три глечики» головними героями виступають стомлені від буденного життя в господарстві глечики, які вирішують втекти в пошуках кращого життя. Отже, порушення певної традиції сільського життя можна розглядати як порушення заборони. Однак, на відміну від фольклорної казки, така заборона не означена в тексті, а вважається автором само собою зрозумілим явищем, адже персонажі порушують традиційні побутові норми (місце глечиків у господарстві, а не в лісі – *К. Р.*). Цікавим видається той факт, що герої втікають саме до лісу, простору чарівних перевтілень, адже архетип лісу, як зауважує В. Я. Пропп, є саме тим місцем, де відбувається обряд ініціації (не зайвим буде наголосити на можливості інтерпретації цієї сцени як метафоричного зображення юнаків, що покидають батьківський дім – *К. Р.*). Цей епізод дає зрозуміти, що на героїв чекають випробування і небезпека. У тексті представлено розмову між головними героями і старим Горище – чарівником. Під час діалогу останній виголошує страшне побажання, що незабаром справджується: « – Так вам і треба, – буркнув Горище у шпихліру. Злодії. Покрали хазяйське добро, та ще й плачуть. – А ви не репетуйте, – сказав Мурзатий, коли не хочете Бровка побачити. Цить! Ходім! Пішли. – Щоб ви в людей перекинулись, – побажав їм Горище» (Жук, 2011: 362). Автор не випадково вводить у текст діалог, адже для здійснення метаморфози необхідна аудіальний складник, відтворення прокляття за допомогою мовлення.

Наратор надає явищу перетворення героїв на людей негативного характеру, що підтверджується природою прокляття як явища, а також реплікою-

висновком Мурзатого: « – От такого нам старий Горище наробив. Бач, як понівечив!», а також Варенця: « – От погана доля» (Жук, 2011: 363).

Автор розгортає сюжет і продовжує розповідь про життя героїв після зміни зовнішнього обліку та місця розгортання дії, адже герої оселились у лісі і стали вести розбійний спосіб життя. Отже, урахувавши зміну місця розгортання подій, спостерігаємо метаморфозу і на рівні сюжетно-фабульної основи твору. Про це читач дізнається з розповіді оповідача на початку п'ятої частини твору: «І стали вони втрьох розбійниками в тому лісі. Побудували хатку, на шлях великий щоночі виходили, грабували кінного і того, хто пішки йшов, – одним словом, засвоїли усі людські звичаї» (Жук, 2011: 363). Наратор використовує прийом гри із читачем, спрямований на реципієнтів різної вікової категорії: так, реципієнт молодшого віку сприйматиме мову оповідача як заклик до висловлення незгоди і роздумів про людські звичаї, тоді як реципієнт старшого віку (підготовлений) сприйматиме таке висловлювання як сатиру на негативні явища в суспільстві.

Твір має ретроспективний характер, дія закліття завершується в момент вбивства злодіїв. Після смерті герої повертаються до характерного для них стану: стають глечиками. У цій казці алегорично представлено типові казкові образи двох людей: «доброго чоловіка» і старої «прочанки», що прислужувала злодіям, саме вони виступають на противагу злу. Прикметним є те, що, зважившись на вбивство злодіїв, «добрий чоловік», по суті, убивства не чинить, навпаки, знімає злі чари: «Ну, бабусю, наше щастя, – сказав добрий чоловік. – Якби це були справжні люде, то три душі загубив би <...> А то можемо поснідати» (Жук, 2011: 364). Отже, прийом зворотного перевтілення служить розв'язкою твору, глечики позбуваються прокляття старого Горища, набувають початкового вигляду і повертаються зі старого лісу у звичний їм домашній побут.

У художньому світі літературної казки М. І. Жука «Три глечики» поєднується реінтерпретована фольклорна образність та переосмислена і доповнена авторською фантазією художня реальність. Фольклорна традиція в казках письменника проявляється передусім в образному народнопоетичному мовленні, притаманному усній народній творчості, зокрема пісням і приказкам. Автор майстерно змальовує деталі вжитку героїв казки, їхнього одягу та побуту, вдається до прийому візуалізації у притаманній йому художній манері: акцентує увагу на розписаних квітами та птахами глечиках. Отже, у сюжетній організації твору можна виявити ознаки

традиційної фольклорної казки, що слугують оздобленням для літературної казки.

Мотив феномену «слова, що діє» також можна простежити в казці «Дядько та Дідько». У цьому разі він пов'язаний із неусвідомленим, випадковим висловлюванням одного з героїв. Наслідки такого висловлювання можуть призводити до метаморфоз: перетворення, перенесення героя в інші світи, до зникнення предметів, зміни стану речей.

Зачин твору містить презентацію наратором зав'язки сюжету, у якій останній зазначає: «Був у мене колись Дядько». Такий спосіб оповіді дозволяє реципієнту вважати розповідь правдоподібною, а оповідача – максимально обізнаним у подіях. В основу сюжету покладена історія про те, як землероб-Дядько, зазнавши труднощів із роботою в полі, несвідомо виголошує фразу «Щоб тебе Дідько взяв!» щодо власної ниви. Отже, за допомогою слова герой змінює наявний стан речей. Автор вводить у текст мову оповідача: «Вітер зразу ж ті слова підхопив і невідомо куди пострибав», тим самим привертає увагу читача до згаданої події, яка служить зав'язкою твору.

Удруге до мотиву перевтілення завдяки слову автор звертається в кульмінаційній сцені твору, під час зустрічі героїв, і пояснює читачеві суть події висловлювання, яку озвучив герой на початку твору. Під час діалогу між Дядьком та Дідьком читач дізнається про причинно-наслідковий характер подій та інтенції висловлювання героя: «А чого ж се ви мою нивку порасте? – Та ви ж самі, здорові, весною, як її засівали, то мені подарували <...> Невже забули свої слова: «Щоб тебе Дідько взяв». От я її за літо викохав і прийшов забрати<...>» (Жук, 2011: 401).

Вдаючись до хитрощів, головний герой твору зумів повернути собі втрачене майно. Зміна (відчуження ниви на користь Дідька), до якої призвела несвідома аудилізація висловлювання, припиняє свою дію. Варто зазначити, що головну дидактичну складову частину твору наратор вкладає в уста дружини Дядька: «Пропала наша нивка, а все через твої розмови, що на вітер кидаєш» (Жук, 2011: 401), таким чином застерігає читача від порожніх розмов.

Схожий мотив «слова, що діє» приводить до розгортання подій у віршованій казці М. І. Жука «Ох». Письменник створює літературну обробку однойменної української фольклорної казки¹, надає твору віршованої форми, збагачує автор-

ською інтерпретацією, насичує художніми засобами та розширює сюжетні елементи твору.

Автор вдається до процесу номінації і при своєму головному герою твору ім'я, тоді як у фольклорній казці він не має власного імені. Саме з подією номінації пов'язані сюжетні особливості твору, адже внаслідок звучання імені чарівника Оха, давньослов'янської міфічної істоти, яку вважали правителем лісового царства, відбувається перша метаморфоза у творі. Наступним моментом, який дозволяє звернути увагу реципієнта на номінативний аспект, є подія винесення імені героя в назву твору.

У літературній обробці автор зберігає традиційні особливості фольклорних казкових формул, уживає слова на означення часу та простору, початку та кінця казкової розповіді, як-от: «Колись було <...>», «Колись давно <...>». Казковому зачину передує розповідь-роздум оповідача, у якій використано формулу достовірності, акцентовано увагу на його постійній присутності: «Колись було, як вип'єш пива <...> То що й казати, полинеш десь <...>» (Жук, 1920: 3). Оповідач виступає свідком бувальщини, підсилює її емоційним переживанням, зокрема з'являється мотив ностальгії за славним минулим і часами козаччини, а також подає короткий інформаційний перелік послідовності подій твору. Важливо зазначити, що у фольклорному варіанті казки немає ліричного відступу, твір розпочинається відповідно до другого зачину, який ми виділяємо в казці М. І. Жука:

«Колись давно, в старі часи –

Того й діди наші не знають,

А тільки в казці повідають <...>» (Жук, 1920: 4).

Уже в зачині оповідач наголошує на чарівній природі казки: «У світі діялись дива», але певна трансформація сюжету твору, перехід від опису життя родини до епізодів із чарівними елементами, відбувається під час подорожі батька й сина в пошуках «науки» до «іншого царства».

Мотив перевтілення є провідним мотивом твору, адже наратор починає оповідь: «Колись було не так, як днесь: у світі коїлись дива <...>» (Жук, 1920: 3), це дає підстави допускати можливість того, що навіть до початку оповіді вже відбулись певні трансформації картини світу твору. Наступна трансформація відбувається в художній площині оповіді до фантастичної (чарівної). Під час мандрівки герої опиняються в лісі. Варто згадати, що простір лісу – типове місце чарівних перевтілень, саме простір лісу вважається місцем здійснення акту ініціації та перетворення героїв чарівної казки, зокрема й розглянутої раніше казки «Три глечики».

¹ Ця казка стала однією з понад 50 народних казок, що ввійшли до одного з перших збірників українських народних казок, – двотомного збірника І. Рудченка «Народные южнорусские сказки» 1870 р.

Батько втомився і вигукнув: «Ох!». Проголошене ім'я має силу, що викликає появу чарівника. Він проводить ритуальні дії під впливом перформативних властивостей слова, що і служить зав'язкою твору. Посередництвом проголошеного слова постає інша реальність під впливом чар. Потрапивши до чарівного світу, головний герой твору, Максим, починає опановувати «науку», а по суті стає наймитом у злого чарівника Оха, що наближає його до центральної події перевтілення у творі. Під час виконання роботи Максим лінується і засинає, Ох вдається до магічних маніпуляцій і перетворює головного героя-ледащо на «моторного красеня»:

«Максим згорів і лиш вуглина
 Лишилася і попільець,
 Що вмить розвіяв десь вітрець.
 Тоді сцілющої води
 Добув десь Ох, полив вуглину, –
 Максим ожив, лиш дивну зміну
 Побачив ліс <...> Максим – куди!
 Так незвичайно відродився –
 Помоторнішав, побілів.

І йшов – не ноги волочив» (Жук, 1920: 12).

Метаморфоза фізичного та духовного світу героя представлена як його переродження внаслідок трикратного знищення вогнем та відновлення живою водою. Можемо вважати цю ситуацію кульмінаційним моментом твору та першою метаморфозою героя. Цей епізод важливий з погляду комунікативно-дидактичної стратегії автора, адже пов'язаний з утвердженням позитивного впливу праці на духовний та фізичний стан людини, містить перформативний компонент, адже реципієнт свідомо або позасвідомо набуває досвіду ідентифікації себе з головним героєм твору, переживає процес очищення та переродження.

Перевтілення героя також варто розглядати як акт ініціації – процесу переведення юнаків у дорослий вік. Згідно з казково-міфологічною традицією, архетип лісу є тим простором, у якому найчастіше здійснюється акт ініціації.

Після епізоду центральної метаморфози, пов'язаної з характером героя, мотив перевтілення повторюється. Відтепер головний герой твору Максим та чарівник Ох змінюють свою подобу, набувають вигляду речей, тварин або інших осіб. Однак ество героїв залишається незмінним, на відміну від розглянутої раніше казки «Три глечики», у якій разом зі зміною зовнішньої подоби змінюється їхній внутрішній світ, самоідентифікація, поведінка і вчинки.

Такий авторський прийом пов'язаний із різними намірами та комунікативними стратегіями автора. У першій казці («Три глечики») метою

трансформації є дидактична інтенція висловлювання. Вона спрямована на засудження негативних людських рис, зокрема жорстокості та жадібності. Метаморфози з героєм твору «Ох» відбуваються у процесі гри із читачем, причому підкреслюється циклічність та повторюваність буття. Робиться свідомий акцент на розвитку уваги та пам'яті реципієнтів молодшого віку.

Важливим моментом у сюжетно-фабульній структурі твору є згадка про письмову угоду між чарівником та батьком парубка Максима: «Собі Максима я беру, І тільки через рік верну», «Як батько сина не впізнає, Тоді нехай ще рік чекає» (Жук, 1920: 9). Таким чином чарівне слово не лише озвучено, а й зафіксовано на письмі. У тексті зафіксовано чарівне слово, що привертає увагу реципієнта до події передачі героя під опіку чарівника Оха. У цьому епізоді вочевидь ураховується обізнаність реципієнта з казковими кодами, пов'язаними з угодою між людиною та чарівником / негативним героєм. В основі такого прийому – прагнення підсилити увагу і зацікавленість читача/слухача.

Розгортання сюжету в подальшому виявляється у зміні зовнішнього вигляду героя та перетворенні останнього на предмети або тварин із метою звільнення від влади злого чарівника, який так само змінює свою подобу в погоні за юнаком.

Окремо виділяємо низку змін зовнішності головного героя заради власної вигоди та збагачення. Перевтілення героя відбувається за власним бажанням, без посередництва чарівних помічників або замовлянь, служить на користь героєві. У процесі розгляду твору, лейтмотивом якого є перетворення, метаморфози, виявляємо закономірності, які (для унаочнення і простеження послідовності процесів перевтілення – *К. Р.*) зазначено в таблиці 1.

Висновки. Отже, у розглянутих творах М. І. Жука мотив метаморфози за допомогою «слова, що діє» є сюжетотвірним, що можна розглядати як засадничий чинник композиції будови. Мотив перевтілення завдяки слову в наведених творах простежується у двох аспектах: на рівні сюжетно-композиційної організації казки: пов'язуємо з появою у творі чарівника (Дідько в казці «Дядько та Дідько», Горщиц – у «Три глечики», Ох з однойменного твору) та зміною місця розгортання дій (з реального, яке окреслюється простором рідного села Максима, до чарівного умовного світу чарівника Оха в казці «Ох», або під час втечі горщиків до лісу). Топос залишається незмінним лише в казці «Дядько та Дідько», однак магічні метаморфози відбуваються поза домівкою головного героя, що теж свідчить про умовну наявність реального світу та чарівних метамор-

Динамічність та прояви мотиву перевтілення в казці «Ох»

Метаморфози сюжетно-композиційної складової частини твору	1. Трансформація світу твору, до моменту оповіді: «Колись було не так, як днесь, у світі діялись дива <...>», – відсилання до фантастичного сюжету твору.		Приклад-цитата з тексту «Колись було не так, як днесь: у світі діялись дива <...> Колись було, як вип'єш пива <...> То що й казати, полинеш десь» (Жук, 1920: 3).
	2. Зміна дійсності твору, перехід від реалістичної до фантастичної (казкова) манери оповіді: « Ох! Притомився – каже – я <...> Треба спочити хоч хвилину, А тут у саму ту часину, Дідок вилазить з того пня <...>», – підтвердження чарівної природи казки.		«Ох! Притомився – каже – я <...> Треба спочити хоч хвилину, А тут у саму ту часину, Дідок вилазить з того пня (Пеньок той був ще й обгорілий) І дід не дід, по зросту блин, А борода аж до колін» (Жук, 1920: 8).
	3. Ретроспективна зміна манери оповіді, повернення у світ оповідача: «І я там був <...> Вино там пив <...>».		І я там був <...> Вино там пив А хоч у рот і не попало То ме вже так пиши – «пропало» От се я там і посивів Хотів там навіть і померти Та жінка вже мене спасла – Силком додому притягла <...>» (Жук, 1920: 31).
Метаморфози характеру та зовнішності героїв твору	Перевтілення головного героя, Максима.	Зміна внутрішнього світу героя посередництвом переродження.	«Максим згорів і лиш вуглина Лишилася, та попільець, Що вмить розвіяв десь вітрець. Тоді сцілющої води Добув десь Ох, полив вуглину, – Максим ожив. Лиш дивну зміну Побачив ліс <...> Максим – куди! – Так незвичайно відродився – Помоторнішав, побілів. І йшов – не ноги волочив» (Жук, 1920: 11).
		Перевтілення за наказом чарівника (щоб батько не впізнав) на півня, барана та голуба.	Прийшли до діда, гомонять. Дід скликав півнів, кинув проса, А сам міркує: втру я носа; Бо сина батьку не впізнає» (Жук, 1920: 12). «Прийшли в кошару. «Пізнавай» Промовив дід. Трудна робота <...> Всі барани стоять однакі. Поглянув батько – «Ні, не те <...> Не бачу сина знов ніде» (Жук, 1920: 13). «Ох білих голубів скликає, Пшениці мірку розсипає, – Один пшениці лиш не їв: Під грушку сів собі, надувся <...> От батько каже: «То мій син!». А Ох на те: Пізнав – то він» (Жук, 1920: 15).
		Перевтілення з метою власної вигоди (матеріальна) на хорта, сокола, коня.	«І враз хортом Максим зробився» (Жук, 1920: 17). «Я зараз соколом зроблюсь Прутким, як куля із рушниці» (Жук, 1920: 20). «І тут Максим конем зробився – Таким, як змії! Аж дяк спинився <...>».
		Перевтілення для порятунку від чарівника на окуня, каблучку, пшоно.	У окуня кінь обернувся Поплив він швидко за водою» (Жук, 1920: 26). «От він до берега підбився, Каблучкою у мить зробився» (Жук, 1920: 27). «Пшоном розбіглася вона (ред. – каблучка, на яку перетворився Максим) І до порога й до вікна» (Жук, 1920: 29).

Метаморфози характеру та зовнішності героїв твору	Перевтілення чарівника Оха.	З метою повернення юнака (обманним шляхом) – на циганя, купця. У погоні за Максимом – на шуку та півня.	«Бо в цигана перевернувся Зелений Ох. І дід не знав, Кому уздечку він продав» (Жук, 1920: 24). «Минуло може днів із п'ять І до царя купець з'явився; Прийшов, низенько поклонивсь. Та й каже: Я хотів спитать – Чи не найшов хто в вашім царстві Каблучки?» (Жук, 1920:28). «Водиці ледве доторкнувсь І шукою за ним погнався» (Жук, 1920: 26). «Купця не стало. То був Ох – Тепер він півнем обернувся» (Жук, 1920: 29).
---	-----------------------------	---	---

фоз. Фізичне перевтілення героїв простежуємо у двох із заявлених творів (у казці «Три глечики» глечики перетворюються на людей під впливом комунікативного акту умовного чарівника Горщища, у казці «Ох», коли Максим набуває привабливої зовнішності, стає доброзичливим та моторним – К. Р.). У творі «Дядько та Дідько» чарівної метаморфози зазнає не головний герой твору, а його нива, яка перейшла у власність наділеного магічними здібностями господаря, «уродила найкраще», тобто зазнала позитивних змін.

Окремо відзначимо метаморфози на психофізичному рівні сприйняття образного світу, адже казки мають дидактичний, психологічний та соціально-педагогічний вплив на реципієнта, що досягається завдяки перформативному впливу дидактичних казок. Так, читач/слухач, коли осмислює й аналізує казкові сюжети, не лише бере участь у створенні світу твору, а й набуває досвіду проживання певних комунікативно-культурних ситуацій, що приводить до переосмислення та зміни загальної картини світу реципієнта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виноградова Л. Н. Славянские древности. *Славяноведение*. 2004. № 6. С. 67–70.
2. Грушевський М. С. Історія української літератури : у 6-ти т. Київ : Либідь, 1993. 9 кн. Т. 1. / упоряд. В. В. Яременко. 392 с.
3. Жук М. І. Ох. Торонто : Інтернаціональна друкарня, 1920. 32 с.
4. Жук М. І. Казки. *Дім князя Гагаріна* : збірник наукових статей і публікацій ; Одеський літературний музей. Одеса, 2011. Вип. 6. Ч. 1. С. 360–423.
5. Томашевський Б. В. Теорія літератури. Поетика : навчальний посібник. Москва : Аспект-Пресс, 1999. С. 191–199.
6. Марсель М. Социальные функции священного. *Избранные произведения* / М. Марсель. 2000. Ч. 2. 448 с. URL: <https://studfile.net/preview/4347480/> (дата звернення: 22.09.2020).
7. Палиевский П. В. Внутренняя структура образа. *Теория литературы : Основные проблемы в историческом освещении* : в 3-х т. Москва, 1962. С. 58–74
8. Пропп В. Я. Морфология сказки. Москва : Лабиринт, 1972. 397 с.
9. Шелюто В. М. Дослідження феномену сакрального у європейській філософській естетичній думці XX ст. *Гуманітарний часопис*. 2007. № 4. С. 60–68.

REFERENCES

1. Vinogradova L. N. Slavyanskiye drevnosti. *Slavyanovedeniye*. [Slavic antiquities. Slavic studies.] 2004, № 6, pp. 67–70. [in Russian].
2. Hrushevs'kyu M. S. Istoryia ukrains'koi literatury [History of Ukrainian literature]. 1993, 392 p.
3. Zhuk, M. Okh [Exclamation], 32p. [in Ukrainian].
4. Zhuk, M. Fairy tales, Dim kniazia Haharina: Zbirnyk naukovykh statei i publikatsii [House of Prince Gagarin: Collection of scientific articles and publications], Vol. 6, № 1, pp. 345–359. [in Ukrainian].
5. Moss M. Sotsyalnye Funktsyy Sviashchenoho Yzbrannye Proyzvedenyia Chast II. [The Social Functions of the Sacred / Selected Works Part II.] 2000, 448 p. URL: <https://studfile.net/preview/4347480/> (Application date September 22, 2020).
6. Sheliuto V.M. Doslidzhennia Fenomenu Sakralnogo U Yevropeiskii Filozofskii Estetychnii Dumtsi XX st. [Preceding the phenomenon of the sacred in the European philosophical aesthetic Duma XX stjksnnz], *Humanitarnyi Chasopys*, 2007, № 4, pp. 60–68. [in Ukrainian].
7. Poliyevskiy P. V. Vnutrennyaya struktura obraza. *Teoriya literatury* [Internal structure of the image. Theory of literature]. 1962, pp. 58–74. [in Russian].
8. Propp V. J. Morfologija skazki [Morphology of a fairy tale]. 1972, 397 p. [in Russian].
9. Tomashevskij B. V. *Teoriya literatury. Poetika: ucheb. Posobie* [Theory of literature. Poetics: textbook]. 1999, pp. 191–199 [in Russian].